

УДК: 314.15(497.11)"2000/..."

ИД: 188059404

Примљено: 15. септембра 2011.

Прихваћено: 25. новембра 2011.

Прегледни научни рад

АСС. ИВАН М. БАШЧАРЕВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију

ЈЕДАН ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ МИГРАЦИЈА²

Сажетак: Текст који следи представља један допринос проучавању миграција, с циљем да се ближе сагледају основни проблеми савремених миграционих токова, кроз приказ различитих података и резултата до којих се дошло у савременим истраживањима феномена миграција. Највише пажње посвећено је економским миграцијама, са нагласком на појмове транснационалних идентитета. Посебан део текста односи се на проучавање миграционих токова у савременом српском друштву, кроз приказ потенцијалних спољних и евидентних унутрашњих миграција. Затим, пажња је посвећена и све израженијој појави да се миграције проучавају и са становишта родне припадности, односно феминизације миграција. Најзад, миграције су процеси „дугог трајања“, па је постизање целовитог описа и евентуалног објашњења проучаване појаве, могуће постићи првенствено историјским приступом. Међутим, такав приступ је због простора у највећој мери изостао, па се већина података приказаних у раду односи на период након 2000. године, чиме је истакнут савремени тренд миграционих токова.

Кључне речи: миграције, Србија, мигранти.

---

¹ ivanbascarevic@rocketmail.com

² Рад је написан у оквиру пројекта „Косово и Мејхоџа између националног идентитета и европске миграције“ (бр. III 47023), који је одобрило и финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије

Миграције нису савремена појава. Вековима људи напуштају своје домове, а мотиви њиховог трајног или привременог пресељења су веома различити. „Миграциона кретања је тешко проучавати и анализирати, не само зато што често недостају валидни извори података (прецизни регистри) о пресељавањима људи, већ је тешко проникнути у дубинске мотиве или разлоге појединаца и друштвених група. Наиме, у детерминистичком склопу чинилаца који доводе до одлуке за промену сталног пребивалишта, често је веома тешко раздвојити економске од некономских фактора (политичке, хуманитарне, културне). Рецимо, и онда када су појединац или читава породица принуђени да беже с неке територије услед егзистенцијалне угрожености, они се усмеравају ка територији или држави у којој су услови живота бољи, односно где су веће шансе да достигну свој претходни или виши животни ниво“ (Бобић, 2009). Стога поједини аутори (В. Зелински) сматрају да тип миграција у великој мери зависи од типа друштва, и да је према том критеријуму могуће сагледати неколико типова миграционих кретања³.

1. МИГРАЦИЈЕ КАО УЗРОК ПОЗИТИВНИХ И НЕГАТИВНИХ ДРУШТВЕНИХ ПОЈАВА

Миграциона кретања су феномен који заокупља пажњу владајућих елита, стручњака и јавности, готово у свакој земљи. Број миграната је, свакако, највећи у земљама у развоју, а миграциона кретања су углавном усмерена ка развијеним регионима. Најчешћи узрок ових миграција је економске природе⁴. Емигранти представљају веома битан извор радне снаге у многим индустријски најразвијенијим земљама света. Организација за економску безбедност и сарадњу (ОЕСД) наглашава да те земље показују интерес за стране раднике (најчешће високообразоване стручњаке), што се делимично објашњава њиховом све старијом структуром становништва, али не само тиме. Како наводи Ј. Предојевић – „систем гостујућих радника и радника по уговору, који је инициран током 1950-их, практикован је до краја 1980-их година. Имигранти који су се на тај начин уселили у земље Европске Уније, довели су своје породице, тако да већ трећа генерација миграната живи у овим земљама. С друге стране, у њиховим земљама порекла, чланови породице који нису њихови директни потомци проналазе нове начине имиграције“ (Предојевић, 2000). У том смислу, у развијеним земљама света постоји дилема – „да ли миграциони таласи могу да послуже као компензација негативних последица новог демографског развитка“ (Бобић, 2007), при чему се као

³ Вид. опширније у Бобић, 2007:111–113; или Савић, 2008:65–66.

⁴ Међутим, неретко, мотиви миграција нису само економски. У категорију миграната убрајају се и избегла и расељена лица (присилне миграције).

негативне последице издвајају: негативан природни прираштај аутохтоног становништва, низак фертилитет и процес старења становништва. Политика миграција је у прошлости радо подстицана, а такав тренд би могао бити настављен и надаље. На пример, како истиче А. Парант – „и када би земља као што је Француска, још дуго била у позицији да 'позива' бројне стране раднике како би покретали њену привреду, ти имигранти би, као правичну надокнаду за своје учешће и своје доприносе систему социјалне заштите, стекли и сва права која су им, с тим у вези придодата. Нека од права, попут права на пензију, биће новчано остваривана још дуго након њиховог престанка, да својим радом доприносе стварању друштвеног богатства“ (Parant, 2007).

Према Љ. Јарић, утицај економских (радних) миграција на друштвено-економски развој и демографски развитак земље порекла и земље пријема, могуће је приказати преко ефекта на: раст становништва, радну снагу, запосленост и незапосленост, ниво плата, баланс плаћања, продуктивност, штедњу и инвестиције, потрошњу. Поред ових ефеката неизбежно је нешто рећи и о социјалном аспекту миграција, односно, проблемима везаним за интеграцију, асимилацију и мултикултуралност миграната. Имигранти носе са собом своје обичаје, језик, религију и политичке идеје и стално се суочавају са проблемима везаним за прилагођавање новој средини (уп. Јарић, 2001: 157). Веома често се ради о идеји да се мигранти уклопе тј. интегришу у друштво земље домаћина (*melting pot model*). Очекује се да овакав „котао претапања“ доведе до релативно хомогеног друштва, са јаким осећањем националног идентитета. У последње време многи критичари су поставили питање оправданости мелтинг пот модела, одбацујући га као асимилаторски и расистички. Други, пак овај модел сматрају неопходним. Оба становишта – о имигрантској интеграцији у друштво домаћина и о повратничкој реинтеграцији у матично друштво – изграђена су око претпоставки о простом биполарном односу између миграната и матичног/рецептивног друштва, као и око претпоставки да је миграција (и повратак) једноступено или двоступено линеарно путовање.

Приступ транснационалне миграције исправља, у извесној мери, ову биполарност, препознавши да мигранти имају вишеструке и интензивне међусобне везе преко простора, између „порекла“ и „одредишта“. С друге стране, много је рећи покушај да се истражи сусрет једне групе миграната и друге. Ти сусрети могу да се догоде у најмање три оквира: 1. између различитих имигрантских група у друштву пријема; 2. између повратничких миграната и имиграната у неком друштву, које представља домовину за прве, а друштво пријема за другоспоменуте; 3. унутар домовине, између повратничких група из разних исељеничких одредишта. (уп. Christou; King, 2006) Како истиче Кастелс:

„развој транснационалних заједница представља наступајућу тему у овом контексту. Транснационалне заједнице се могу дефинисати као групе, са базом у двама или више земаља, које учествују у понављајућим, непрестаним и значајним прекограничним активностима, које могу бити економске, политичке, социјалне или културне природе. Транснационална теорија образлаже да побољшања у саобраћају и комуникацијама омогућују мигрантима да одржавају своје везе са сународницима у месту порекла и другде, док, такође, изграђују заједнице у месту боравка. Исход је вишеструка афилијација, која доводи у питање превласт националне државе као фокуса социјалне припадности. Вероватно је да само мали број миграната припада транснационалним заједницама, док се већина још увек уклапа у раније моделе било привремене миграције било трајног насељења. Растући значај транснационалних процеса изискује нове приступе. Они се неће аутоматски развити из постојећих образаца, често заснованих на институционалним и појмовним оквирима, који се, опет, опирају промени, и чији протагонисти могу имати јаке интересе у очувању интелектуалног *statusa quo*. Кључни проблем је анализа транснационалног идентитета, као и начин на који он утиче на национална друштва, локалне заједнице и појединце.“⁵ (Castles, 2003)

Разматрајући проблем друштвене укључености миграната М. Кораћ наводи да се – „политика интеграције и прихвата у европским државама разликују, у великој мери, од веома централизованих и од државе финансираних програма северноевропских земаља до незнатне социјалне подршке коју пружају земље јужне Европе. Интеграцијске мере које обично употребљавају владе рецептивних друштава, укључују приступ поновној обуци и образовању ради повећања прилика за запослење, затим приступ здравственим и другим социјалним службама, као и подршку у изграђивању заједнице. У не-

⁵ У покушају да одговори на питање зашто миграциона политика није имала већег успеха, Кастелс сматра да кривце треба тражити и међу научницима и политичарима подједнако и закључује: „због тога што су социјални научници често допуштали да њихови програми рада буду вођени политичким потребама и финансирањем, они су често постављали погрешна питања, ослоњена на краткорочне емпиријске приступе без сагледавања историјских и компаративних димензија, те нису успевали да развију адекватне теоретске оквире. Онима који одређују политику дали су ограничене, краткорочне одговоре који су довели до лоше обавештених политика. Они социолози који су одбили ову улогу и пружили критичније анализе били су, у великој мери, игнорисани. Они нису добили финансијска средства или позив да спроведу званичне студије“ (Castles, 2003). Зато, по мишљењу овог аутора, новији приступ проучавању (аутор има у виду првенствено присилне миграције), мора обухватити интердисциплинарност, историјско-упоредни и холистички приступ, а пре свега транснационалне социјалне трансформације, и разумевање локалних, националних и регионалних образаца друштвених и културних односа, те како на њих утичу опсежније промене.

ким случајевима, ове мере такође садрже могућност да нове придошлице суделују у процесима одлучивања. Ниво и значај ових облика помоћи и старања зависе од типа система социјалне помоћи рецептивних друштава, која су склона вршењу утицаја на појединачне политике интеграције. Државе са пуним социјалним осигурањем, попут скандинавских земаља или Холандије, пружају избеглицама системе социјалне помоћи. Јужноевропске земље, попут Италије, које имају релативно неразвијене системе социјалне помоћи, углавном имају неразвијене и често *ad hoc* мере помоћи за појединце који су добили азил“ (Кораћ, 2003). Зато је, према мишљењу ове ауторке, потребно да се политике и интервенције, које олакшавају настањивање и пуно учешће у рецептивном друштву, посвете питањима интеграције у заједницу, промовисањем стратегије за грађење „премошћавајућег социјалног капитала“, тј. везе између установљене заједнице и нових придошлица. Поред тога, једнако значајне су и политичке интервенције које би помогле у учвршћивању њихових односа у суседству и градовима у којима су смештени, што би довело до њихове инклузије у целовито национално друштво. Без таквих стратегија, мигранти остају социјално искључени, и то у неким темељним аспектима, чак и ако се значајније интегришу у тржиште рада и добију пуна грађанска права (уп. исто).

Како истиче П. Вајт – „мигранти тешко могу да буду укључени у заједнице домаћина, ако им недостају ресурси, као и разумевање и вештина да функционишу изван своје сопствене заједнице. Циљеви социјалне политике морају бити они који ће унапредити њихове способности да то остваре“ (White, 2001, нав. пр. O'Neil and Spybey, 2003). „То се, међутим, не сме десити по цену њиховог уклањања из потпорних етничких заједница – потез који би само подстакао социјално искључивање, које би, пак, умањило вероватноћу интеграције. Изазов истраживању и политици је подстицање поступака интеграције и разноликости, које омогућују појаву заједница које обезбеђују поверење, подршку и мреже друштвеног капитала својим члановима“ (O'Neil and Spybey, 2003).

У свим европским земљама имигранти су успоставили тзв. заједнице, које су постале најраспрострањенији вид начина живота имиграната у европским градовима. Величина и утицај таквих заједница разликује се у односу на сваку имигрантску групу. Многе од њих штите имигранте и дају им могућност да се интегришу у друштвену средину у којој живе без наглог одустајања од њиховог ранијег начина живота, културне традиције и др. (уп. Предојевић, 2000).

Међутим, како истиче М. Мороквашић, у развијеним земљама, нарочито у западној Европи, „постоји страх од дестабилизације тржишта рада кроз масовни долазак јефтине радне снаге из нових земаља, као и кроз

пораст илегалних кретања која пролазе, између осталог, и преко нових, порозних, источних граница. Европско интегрисање подстиче, у суштини, транснационалну покретљивост капитала, роба, услужних делатности и људи“ (Мороквашић, 2003).

Поред тога, мигранти, поседују различите врсте капитала (хуманог или културног, социјалног, афективног и локалног), као и њихове нивое, у смислу достигнутог нивоа образовања, вештина, разних практичних знања. Највише пажње се обично усмерава на „одлив мозгова“ дакле, на припаднике елите, будући да њиховим одласком настају велики губици за земље порекла, које су инвестирале значајне финансијске и људске ресурсе у њихово образовање. Када они напусте земљу, држава не губи само кроз директне инвестиције, које се огледају кроз улагање у њихово дуготрајно образовање, већ и преко изгубљених добитака у привреди и друштву (на основу њиховог потенцијалног рада), али и изгубљеног „мотора“ модернизације, јер је веома често ова врста елите предводник друштвених промена. Поред тога, ту су и демографски губици, јер емигранти собом односе и изгубљени фертилитет за земљу порекла, која остаје без њих и њихових потомака (уп. Бобић, 2009).

2. МИГРАЦИОНИ ЕФЕКТИ У СРБИЈИ

Србија је традиционално емиграциона држава. Први већи талас иселења наступио је почетком двадесетог века, а настављен је нарочито након другог светског рата, и био је мотивисан првенствено политичким и економским разлозима. Интензивнији одлазак наших грађана на привремени рад у иностранство забележен је средином 60-их година 20. века. Економско и политичко отварање Југославије почетком шездесетих година, као и велика потражња за радном снагом у земљама Западне Европе, условили су даље и масовније емиграције. Биле су то економске, радне миграције са прокламованим привременим карактером. На рад изван земље одлазило је већином млађе становништво из сеоских средина, недовољно образовано, углавном са основним или с непотпуним основним образовањем. Осамдесетих година двадесетог века у иностранство све више одлазе и лица са вишим нивоима образовања. Овај тренд је поготово дошао до изражаја током деведесетих година, када је, у потрази за бољим условима живота и рада, земљу напустио велики број лица са највишим нивоом образовања. Такође, током овог периода међу лицима у иностранству повећан је удео градског становништва. (уп. Павићевић, 2004). Како наводи В. Никитовић – „миграције су појава коју је најтеже прогнозирати, а нарочито у државама попут Србије. Постоји више разлога за то, и они се могу сврстати у две основне групе. Прва се односи на слаб квалитет података о спољној миграцији, а друга на снажну политичку и економску условљеност миграционих токова. Наиме, званични подаци не

покривају све емигранте из Србије, захваљујући томе што људи који одлазе из земље најчешће не пријављују промену пребивалишта. Посредни закључци о њиховом броју могу се извести на основу података земаља рецептора, али се то односи само на лица која су регистрована“ (Никитовић, 2009). „Држава Србија је усвојила *Националну стратегију за управљање миграцијама 2008.*, у склопу политике владајуће елите ка бржем придруживању ЕУ. Општи циљ Стратегије је координисано управљање миграцијама што је не само комплексан већ и дугорочан задатак. Главни циљеви ове стратегије су: успостављање и примена механизма за свеобухватно и конзистентно праћење миграционих токова у Републици Србији; уопштување стратешког, правног и институционалног оквира за јединствено управљање миграцијама; и заштита права миграната, стварање услова за интеграцију и социјалну инклузију, уз подизање свести о значају миграција (уп. Бобић, 2010).

У оквиру пројекта *Западни Балкан према белој шенген листи*, невладин организација из Београда, Група „484“, истраживала је да ли прикључивање Србије Европској унији представља имиграциону претњу земљама чланицама Европске Уније. Са тим циљем је уследило истраживање миграционог потенцијала⁶, како би се омогућио бољи увид у опсег, структуру али и детерминанте миграционог потенцијала. Према резултатима истраживача, 68% популације никад није размишљало о иселјењу из Србије, 12% је размишљало али и одустало, што је заправо нереализован миграциони потенцијал, док 19% грађана Србије још увек размишља о иселјењу из Србије и представља тзв. укупни миграциони потенцијал Србије, што чини 1.200.990 људи. Земље дестинације потенцијалних миграната из Србије јесу: Швајцарска (14%), Немачка (12%), САД (10%), Аустрија (7%), Италија (6%), Француска (6%), Аустралија (6%), Канада (5%), Велика Британија (4%), Грчка (4%), Норвешка (4%), Шпанија (4%), Шведска (3%), Русија (2%), Холандија (2%), Мађарска (2%), Хрватска (1%), итд. Овај налаз указује да је свега

⁶ „У истраживању се користи израз *миграциони потенцијал* иако се заправо ради о емиграционом потенцијалу земаља потенцијалних чланица (Европске уније, прим. И.Б.). Метода којом су прикупљени подаци представља упитник о миграционим намерама у земљама порекла (Fassmann and Hintermann 1997; Wallace, 1998; Fassmann and Munz, 2002; Alvarez-Plata i dr. 2003; Krieger 2003; Božić i Burić, 2004; Rangelova, R, Vladimirova 2004; Mintchev i dr. 2004; Fouarge and Ester, 2007). Анализирају се личне жеље, вредности и очекивања, за разлику од макро модела у којима се анализирају политичке, економске и културне структуре на нивоу државе, земље порекла и дестинације и светски систем; и мезо модела у којима се анализира структура, снага, број и садржај социјалних веза миграната“ (Павлов, 2009). Истраживање је спроведено у сарадњи са истраживачком агенцијом „Strategic Marketing“, у оквиру њихових редовних месечних омнибуса на репрезентативном узорку за популацију Србије од 15 и више година. Величина циљне популације износила је укупно 6.321.000, док је величина узорка укључивала 1.109 испитаника. О методи, избору техника истраживања и узорку, вид. опширније у нав. студији.

50% емиграционог потенцијала из Србије усмерено на земље чланице ЕУ. Разлози који се налазе у основи миграционих намера потенцијалних миграната, могу се поделити у три групе: економски, политички и лични. Најбројнији су, свакако, економски фактори. Наиме, 43% потенцијалних миграната жели да се исели из Србије због лошег животног стандарда и тешке економске ситуације, или због могућности налажења запослења (19%), боље плаћеног посла (6%), могућности напредовања на послу (2%), односно налажења посла у складу са квалификацијама (0.5%). У групу политичких фактора потенцијалних миграната спадају: општа криза у земљи (5%), нестабилна политичка ситуација (3%); потреба за сигурношћу, безбедношћу и миром (1%); потреба за демократијом, поштовањем права и закона (2%). Лични разлози углавном су везани за бољу перспективу (било властиту било деце) и чине укупно 10%. Са том групом разлога је повезана и могућност школовања, усавршавања – 3%, или професионалног бављења спортом (2%). У групу личних разлога спада и постојање породице и родбине у иностранству (односно 2% испитаних). И коначно, постоје особе које желе да на овај начин стекну нова искуства и путују, тј 1% испитаних (уп. Павлов, 2009). Када се пажљиво размотре наведени подаци, чини се оправданим закључак В. Никитовића да је „миграционо питање, заправо, централно демографско питање Србије у наредним деценијама. Познато је да главнину миграната чини популација у репродуктивно и продуктивно најактивнијим годинама, између 20. и 40. А управо је то део радног контингента Србије који је бројчано најугроженији. Стога, ако изостане суштинска промена смера ове компоненте кретања становништва, економски притисак на радну популацију ће бити додатно појачан и овим фактором. Осим тога, индиректне последице емигрирања највитаљнијег дела становништва огледају се у губљењу потенцијалног потомства емиграната, који свој фертилитет реализују у земљама рецепторима“ (Никитовић, 2009).

Међутим, „проблем“ Србије нису само спољне миграције. Како истиче Ј. Rutkowski

„у земљама централне и источне Европе стварање нових радних места и могућност запошљавања интензивно се концентришу око великих урбаних центара са диверсификованом економском структуром и посебно са развијеним сектором услуга. Ови центри раста су окружени регионима који су у економској депресији, обично у облику једна компанија – један град, где је понуда рада на тржишту слаба и незапосленост велика“ (Rutkowski, 2006, нав. пр. Савић, 2008).

Према М. Савићу,

„процес демографске транзиције је директно повезан са процесом модернизације друштва који карактерише пораст урбаног становништва, дезинтеграција проширених односно великих породица из традиционалног друштва, као и промене у стилу живота појединца, јачањем индивидуализма“ (Савић, 2008).

У последњих десет година, мада је такав тренд забележен и раније, дошло је до суперконцентрације становништва и привредних активности на подручју Београда. Као последица пораста становништва убрзавала се и инвестициона активност, што је даље деловало на продубљивање разлика између Београда и неразвијених подручја, а у целини на штету и једног и другог. Поред тога, Београд је доживео невиђену „демографску експлозију“, док су читави крајеви на југу и југоистоку Србије остајали без становништва. В. Никитовић наглашава да

„ако смо током периода интензивне индустријализације земље шездесетих и седамдесетих година прошлог века били свесни да се становништво неповратно пресељава из села у градове, сада смо сведоци неповратних миграција из урбаних општинских центара у једина три велика града Србије – Београд, Нови Сад и Ниш. Удео ова три града у укупној популацији земље током последњих неколико година расте дупло већом брзином него што је то регистровао попис из 2002. године. Овакав развој демографске ситуације представља логичан одговор становништва на актуелну друштвено економску ситуацију у земљи, где становници у највиталнијем добу мигрирају ка преосталим економски активним центрима како би остварили личну егзистенцију. Може се очекивати да, у одсуству крупнијих структурних промена друштвено економског система у земљи и наступајућег пораста економског притиска на радну снагу, демографска слика, у наредним годинама постане још тамнија обухватајући све већу површину Србије, која ће умногоме личити на праву демографску пустињу“⁷ (Никитовић, 2009).

До сличних резултата дошло се и у истраживању (Савић, 2008) урађеном 2008. године у 15 градова у Војводини⁸. Наиме, према попису из 2002. године, у Војводини живи око 2.032.000 становника, а од тог броја у општини

---

⁷ Вид. такође податке наведене у истраживању Рашевић; Пенев, 2001, „Демографска садашњост и непосредна будућност Београда“, Социолошки преглед, вол. XXXV, бр. 3–4, стр. 261–276.

⁸ Подаци су прикупљени путем анкете. Величина узорка је била 2.000 испитаника. Анкетирани су испитаници старосног доба од 20 до 40 година, јер је то она категорија становништва која је најмобилнија односно најспремнија за промену средине. Аргумент за овакву

Нови Сад (град) живи око 300.000 становника или 14,77%, док је према попису из 1991. године тај проценат био 13,16% (Војводина 2.014.000 становника, а Нови Сад 265.000). Анализом добијених резултата, утврђено је да се становништво Војводине концентрише у Новом Саду. Према попису из 2002. године у Војводини живи 546.000 становника старосног доба од 20 до 40 година, а од тог броја ван општине Нови Сад (град) 459.000, на основу оцене пропорције у основном скупу на основу узорка може се очекивати, уз вероватноћу 95%, да би се за стално у општини Нови Сад настанило између 178.700 и 206.800 нових становника и још између 111.300 и 136.600 привремено када би им се за то указала прилика. То значи да ће Нови Сад бити изложен великом демографском притиску што може да створи велике урбане, социјалне и економске проблеме. Ови проблеми би погодили не само Нови Сад него и градове из којих би дошло до одливања становништва, а тиме и радне снаге (уп. Савић, 2008).

Значајан феномен свакодневице у Србији представљају и дневне миграције. Становништво Београда, концентрисано у његовим планским и формалним границама, представља по много чему специфичан део популације Србије. Према резултатима истраживања (Стаменковић; Гатарих, 2008), насеље Београд има веома динамичну и интензивну дневну интеракцију са насељима у ужем и ширем гравитационом окружењу, у којој, доминантно место имају дневне миграције радне снаге, ученика и студената – конвергентне и дивергентне, између насеља у административно-управним границама града Београда. Процењује се да у тим дневним миграцијама учествује око 91.340 становника. Према резултатима истраживача, добијених на основу посебне статистичке обраде пописа становништва из 2002. године, закључује се да је обим конвергентне дневне миграције Београда, 15 пута већи од дивергентне. Наиме, према Београду, ради остваривања економске егзистенције или стицања образовања (основног, средњег, вишег и високог), свакодневно путује 85.489 становника (64.031 радник или 74,9% и 21.458 ученика и студената или 25,1%). Опште одлике дневних миграција становништва (радне снаге, ученика и студената) насеља Београд и Града Београда, биле би:

---

⁸ селекцију узорка је што већина аутора сматра да миграције одликује селективност по узрасту и да је најмобилније становништво у двадесетим и тридесетим годинама старости (Војковић, Деведић, Пенев, 2006). Анкета је конципирана тако да се на основу одговора испитаника, на 11 постављених питања утврди какво је њихово мишљење о квалитету живота у градовима Војводине, односно да ли би желели да промене средину у којој живе, и због чега. (уп. Савић, 2008)

- да оне имају веома наглашену просторну и демографску израженост, јер у њима учествује 1,2% укупне популације Србије и 5,8% целокупног становништва Града Београда;
- да је у њима миграционо активно становништво 155 насеља на територији Града Београда или 98,7% његових насеља (или 2,5% укупног броја насеља Србије);
- да је насеље Београд у мрежи насеља Града Београда главни кохезиони фактор, као и иницијатор и носилац просторно-функционалних односа и веза, као уосталом и у просторно-функционалној организацији Србије (уп. Стаменковић; Гатарић, 2008).

3. МИГРАЦИЈЕ СА СТАНОВИШТА РОДНЕ ПРИПАДНОСТИ. ФЕМИНИЗАЦИЈА МИГРАЦИОНИХ ТОКОВА

Савремене миграционе токове одликује неоспоран и растући тренд феминизације, што подразумева чињеницу да је у укупном броју миграната присутан значајан проценат жена. Узроци и одлуке жена да напусте своје матичне државе могу бити различити. Оне напуштају своје земље у потрази за бољим животним условима, који би омогућили да издржавају своје породице, своју децу, чији су, често, и једини издржаваоци. Миграцији жена, међутим, не доприносе само економски разлози. Ту су и тешкоће у породици, претрпљено насиље, жеља за осамостаљењем и др. Дуго времена је миграција жена била прикривена, и посматрана у контексту укупних миграција становништва, односно миграција чији су узроци борба за остварење женских права (на живот, рад, једнакост), и утапала се у целокупне миграционе токове. Осим тога, миграција жена, често је стигматизирана, чак и када би постојале реалне основе да се таква миграција посматра у склопу промене у породичним односима. Доласком у нову средину, жене најчешће, обављају слабо плаћене послове у производњи, што показује и нагло повећање њиховог броја у овим или другим сличним пословима, као нпр. обављање кућних послова, геронтолошке домаћице, послови забаве и проституције (уп. Мороквашић, 2007)⁹.

Поједини аутори (Мороквашић, 1996) феминизацију миграција објашњавају повећањем образовног нивоа жена, тражењем нових могућности за запошљавање, нарочито у специфичним сегментима растућег сектора услуга, као што су здравствена брига и кућни послови и променом у породичним односима, тј. променом улоге („role model“) мушкарца као традиционалног „хранитеља“ породице.

Миграција жена може довести до вишег ступња економске и/или социјалне самосталности, као и могућности да се особа супротстави традицио-

налној или рестриктивној улози рода.¹⁰ Према Ј. Предојевић – „потреба под-робнијег проучавања миграција из родне перспективе вишеструко доприноси бољем разумевању не само процеса који иницирају миграције и облике миграционих кретања, већ и тематике која говори о томе шта се до-гађа са људима у земљама дестинације“ (Предојевић, 2000).

*

*

*

У прошлости су имиграције увек представљале радо примењивано решење за мање-више секторску и структурну несташицу радне снаге, и

⁹ Упркос родним неједнакостима на тржишту рада и радном месту, жене имиграната запослених у САД, обично добијају већу персоналну аутономију, а свој професионални статус не преводe у јавно признање. Осим тога таква активност жена, која подразумева бригу о деци и послове у домаћинству, традиционално се сматра дужностима жена. Међутим, чак и када не успеју на тржишту рада, жене имају приступ институционалним и другим ресурсима који би им иначе били недоступни у њиховој земљи. Сличан статус имају жене и у другим развијеним земљама. Упоредјујући положај мароканских жена, у Шпанији, и САД (Лос Анђелес) (Ramirez 1999), дошло се до закључка да њихов традиционални положај у домовини, подразумева обављање кућних послова, где свако одступање представља нарушавање традиционалних улога у породици. Насупрот томе, посао у Шпанији, или САД (Лос Анђелес), иако на при-ближно истим пословима, омогућава жени већи приступ и контролу над ресурсима и пружа им све више самосталности у њиховим животима, иако је њихов положај и даље инфериоран у односу на мушкарца. Сличан однос могуће је уочити и у Азији (Филипини, Кина), Источној Европи (Румунија), или Канади (Parreñas 2001, Safa 1981, Fergée 1979). Без обзира на то да ли жена има плаћени посао ван куће, традиционално, њена улога је и брига о породици, што се региструје као рад у породици, а представља њено свакодневно рутинско обављање кућних активности. (уп. Мороквашић, 2007)

¹⁰ На пример, UNIFEM (Развојни фонд Уједињених нација за жене) је у Непалу органи-зовано медијску кампању не би ли промовисао идеју о праву жене на обезбеђивање властите егзистенције и иселовање као нешто што представља део корпуса њених људских права. У оквиру те кампање објављени су многобројни чланци у водећим листовима, снимљене су спе-цијалне радио-емисије, вођене су панел-дискусије и емитовани одговарајући спотови на теле-визији. Медијска кампања привукла је пажњу Комитета за социјалну правду при парламенту Непала и индиректно извршила притисак на Министарство рада не би ли укинуло забрану женама да одлазе у земље Персијског залива, како би пронашле одговарајући и боље плаћен посао. Након тога, влада је укинула указ којим је женама из формалног сектора било забрањено да мигрирају у земље Персијског залива и променила је Закон о запошљавању у иностран-ству како би у текст закона унела и права Непалки-мигранткиња. Поред тога, UNIFEM је у Јордану помогао Министарству рада и невладиним организацијама при изради основног ми-нималног стандардног уговора за мигранте – раднике у домаћинству; тај уговор је уведен 2003. године. Њиме се рад у домаћинству дефинише као производни рад и радници који су за-послени на тој врсти послова третирају се као радници којима припадају законом гарантована радна права. То обухвата право на животно осигурање, здравствену заштиту, одмор, благовре-мено плаћање надница, као и сва права која припадају корпусу основних људских права (вид. <http://www.unifem.org/>).

могу још увек бити једно од решења проблема са којима ће се наредних година суочавати друштва у којима постоји тенденција негативних последица новог демографског развитка. Зато, проучавање транснационалних друштвених мрежа, као и актера који су у њих укључени, може помоћи да се стекне јаснија слика о структури самих заједница и њених делатности, начину и нивоима њиховог функционисања. Могући начин на који појединци распоређују своје ресурсе и лојалност између земаља пријема и порекла делимично је одређен могућностима институционалног организовања који су им на располагању. Поред тога, пажња мора бити посвећена и растућем тренду „феминизације миграционих токова“. Миграција жена је дуго времена прикривана, стигматизована и посматрана у контексту укупних миграција становништва, чиме је занемарен контекст да се таква миграција посматра у склопу промене у породичним односима, насталим захваљујући све већој еманципацији жена, и афирмацији општих права сваког појединца, као права на живот, једнакост, рад и сл.

Србија је једна од земаља која припада тзв. новом демографском режиму. Суочена са евидентним проблемом, како спољних тако и унутрашњих миграција, владајућа елита мора пронаћи дугорочна решења којима би се таква ситуација могла предупредити, јер стратешко проучавање миграционих кретања може допринети стварању услова за општи друштвени развој (економски, културни, политички и демографски), као и „равномернијем регионалном развоју и децентрализацији“ (Бобић, 2010).

ЛИТЕРАТУРА

- Бобић, Мирјана. 2007. *Демографија и социологија, веза или синџеза*, Београд ; Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бобић, Мирјана. 2009. Дијаспора као економски и културни капитал Србије, *Социолошки преглед*, вол. XLIII но. 3, стр. 361–377
- Бобић, Мирјана. 2010. Миграције и политике у Србији 1990–2010, *Право&Друштво*, вол I, бр 2
- Castles, Stephen. 2003. Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation, *Sociology* Vol.37 br.1, str. 13–34
- Christou, Anastasia. King, Russell. 2006. Migrants Encounter Migrants in the City: The Changing Context of ‘Home’ for Second-Generation Greek-American Return Migrants, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 30 br.4 str. 1468–2427
- <http://www.grupa484.org.rs>
- <http://www.iom.int>
- <http://www.politika.rs>
- <http://www.unifem.org/>

- Јарић, Љубица. 2001. Савремене миграције високостручне и квалификоване радне снаге у Аустралији, *Стиановништво*, бр. 1–4 стр. 157–182
- Кораћ, Маја. 2003. Integration and How We Facilitate It: A Comparative Study of the Settlement Experiences of Refugees in Italy and the Netherlands, *Sociology* vol. 37 br.1 str. 51–68
- Мороквашећ, Мирјана. 2003. Миграције у Европи: Забринутост поводом проширења Европске уније на исток, *Стиановништво*, бр.1–4 стр. 131–145
- Morokvasic, Mirjana. 2007. Migration, Gender, Empowerment, In: Lenz, Ilse; Ullrich, Charlotte; Fersch, Barbara (ur.): *Gender Orders Unbound. Globalisation, Restructuring and Reciprocity*. Opladen; Farmington Hills, Barbara Budrich Publishers.
- Никитовић, Владимир. 2009, Градови као усисивачи, Убедљиво најбржи раст, Тема недеље: Београдизација Србије, *Политика*, на www.politika.rs
- Никитовић, Владимир. 2009, Србија као имиграциона земља – очекивана будућност, *Стиановништво* вол. 1, стр. 31–52
- O'Neill, Maggie. Spybey, Tony. 2003. Global Refugees, Exile, Displacement and Belonging, *Sociology* Vol. 37 br.1 str. 7–12
- Parant, Alain. 2008. Становништво и популациона политика, француски модел, *Стиановништво*, бр.1 стр. 7–39
- Павлов, Тања. 2009. Миграциони потенцијал Србије у 2009.години, (нацрт), Група 484, Београд, на <http://www.grupa484.org.rs>
- Павићевић, Александра. 2004. Нека питања спољних миграција становништва Југославије након другог светског рата, *Гласник етнографског института САНУ*, Вол. LII, стр. 129–137
- Предојевић, Јелена. 2000. Миграције – Заштита избеглица – Интеграција у заједницу – Етнички конфликти – Политика према националним мањинама, извештај са EUROFOR – Годишње конференције, Брисел, 22–26. новембар 2000.
- Предојевић-Деспић, Јелена. 2009. Мигрантске мреже: незаобилазна перспектива у проучавању савремених међународних миграција, *Социолошки преглед*, вол. XLIII бр. 2, стр. 209–229
- Рашевић, Мирјана. Пенев, Горан. 2001. Демографска садашњост и непосредна будућност Београда, *Социолошки преглед*, вол. XXXV, бр. 3–4, стр. 261–276
- Савић, Мирко. 2008, Потенцијални правци миграција типа град-град у Војводини, *Стиановништво*, бр. 2 стр. 63–80
- Стаменковић, Ђ. Србољуб., Гатарић, Р. Драгица. 2008. Конвергентне и дивергентне дневне миграције становништва Београда и околине – просторна дистрибуција по насељима у границама града Београда, *Демографија*, вол. V, стр. 43–52

Ivan Baščarević

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF MIGRATION

Summary

The paper is a contribution to the study of migration in order to get better insight into the basic problems of contemporary migration flows. It starts by demonstration of different data and results obtained. The the most attention to economic migration, with emphasis on the concepts of transnational identity. A special section of the text is dedicated to the observation of migration flows in the contemporary Serbian society, in view of the evident potential external and internal migration. Now, the attention is payed given to all the frequent topics related to study of migration, including the standpoint of gender thus feminisation of migration. Finally, having in mind that migration processes are „long term“, their thorough description including many possible explanations, could have been achieved primarily through deploying of historical approach. However, such an approach had to be omitted, due to space restrictions. So, most of the data presented in this paper refer to the period after 2000. , thereby emphasising modern trends.

Key words: migration, Serbian, migrants.